

TÜRK EDEBİYATINDA HATIRA TÜRÜ VE SAMET AĞAOĞLU'NUN HATIRA KİTAPLARI*

Muzaffer ÇANDIR**

Bu yazıda hatıra türü ve bu türle birlikte anılan günlük, otobiyografi ve portrenin özellikleri verilecek, sonra Türk edebiyatında hatıra türünün gelişimi anlatılacaktır. Sonra da son dönem Türk anı yazarlığı içinde önemli bir yeri olan Samet Ağaoğlu'nun bu alandaki çalışmaları ve hatıra kitaplarının özellikleri üzerinde durulacaktır.

Ansiklopedilerde: “Bir kimsenin içinde yaşadığı veya tanık olduğu olayları anlattığı eser”¹ veya “Bir kimsenin başından geçen ya da kendi döneminde ortaya çıkan olay ve olguları gözlemlerine ve bilgilerine dayanarak anlattığı yazı türüdür”² şeklinde tanımlanan, Cemil Meriç'in de: “Hatırat smokinli fotoğraf çektirmektir. Tarihin karşısında poz alıştır. Hatıralar indî hükümler taşır, sübjektiftir.”³ dediği hatırat, Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra gelişmiş bağımsız bir edebî türdür.

Hatıra yazma düşüncesi, insanın birikimlerini başkalarıyla paylaşma ihtiyacından doğmuştur. Geçmişini olumlu ve olumsuz taraflarıyla yeniden yaşama, güncele ve geleceğe taşıma düşüncesi insanları hatıra yazmaya yönlendirmiştir.

İnsan yaratılışı itibarıyla geçmiş, hal ve geleceği aynı anda yaşar. İnsanın geçmişini hatıralar, geleceğini ümitler oluşturur. Bunların belli bir zamanı ve yaşı da olmaz. Fakat yaş ilerleyip geleceğe ait ümitler azalmaya başladıkça geçmişin hafızamızdaki izleri uyanır ve böyle durumlarda içinde yaşadığımız zamandan kopup geçmişini daha fazla yaşamaya başlarız. Bu konuda Sabri Esat Siyavuşgil, geçmiş hayatın izlerini ve etkilerini hatırladığımızda düştüğümüz durumu şöyle açıklar:

* Ege Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Rıza FİLİZOK danışmanlığında tarafımızdan “Samet Ağaoğlu'nun Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma” konulu bir doktora tezi yapılmıştır.

** Dr.

¹ Meydan Larousse, “Hatırat” maddesi, C.5, Meydan yay. İst. 1971, s. 675.

² Emin Özdemir, “Anı ve Anı Dilimiz Üzerine”, Türk Dili Anı Özel Sayısı, C.XXV, S.246, Mart 1972, s. 398.

³ Halil Açıkgöz, “Cemil Meriç İle Sohbetler”, Seyran Yay. İstanbul 1993, s.17.

“Gençlik ve orta yaşlılık; acı, tatlı, türlü hatıraların şuur altına istif edildiği çağlardır. Bütün gördüklerimiz, duyduklarımız ve yaşadıklarımız, banyo edilmemiş fotoğraf olmaları gibi, karma karışık ve biraz da bakımsız, ihtiyarlık günlerimizin sükûnunu, yalnızlığı ve işsizliğini bekler. O an gelince de, daha fazla yaşamak için bakışlarımızı tükenen istikbale değil, tükenmeyen bir maziye çevirdiğimiz zaman, yegâne tesellimiz hatıralarımızdır. Onlar bizim çocukluk oyuncaklarımızdır. Tıpkı çocuğun renkli tahta ve teneke parçasıyla, hakikat âleminin dışında, kendi fantezisine uygun bir cihan yaratması gibi, biz de istikbale küstüğümüz günlerde, mazinin yadigârlarını, hakikat olmamış emellerimize göre değiştirir, bozar ve süsleriz. Herhangi bir hatıra kitabını açın ve okuyun. Onda geçen yılların mermer veya tunç üzerindeki izlerini değil, geçmiş hayatına esef eden bir ruhun çırpıntılarını, tevillerini, mazeretlerini ve inkisarlarını bulursunuz. Her hatıra, hakikaten olmuş bir şeyden ziyade, olmaması hasret çekilmiş bir hadisenin tahayyülünden ibarettir.”⁴

Hatıralar yaşanan olayların insan hafızasında bıraktığı izlerdir. Hatıra yazarı da bu izleri canlandırarak geçmişini dilde sergiler. Buna göre, geçmişe yönelmek, yaşananı değil, yaşanmışı vermek, hatırat türünün en belirgin özelliklerinden biridir.

Hatıra yazılarında yazar, kendi iç dünyasına yönelir, fakat bu yönelme dış dünyadan kopuk bir yönelme değildir. Hatırat yazarının birinci endişesi kendisini değil, yaşadıklarını anlatmaktır. Hafızasındaki izleri yoklarken bu izleri bırakan olayları ve sebeplerini hatırlamaya, nedenlerini bulmaya çalışır. Bu da onu, yaşadıklarını bütün boyutlarıyla anlatmaya yöneltir. Ancak bu anlatım belgelere dayanmadığı için her zaman objektif olmaz. Yazarın duygu ve düşünceleri de işin içine girer. Çünkü yazar, yaşadığı olayları kendi penceresinden gördüğü şekilde anlatır.

İnsanın yaşadığı olayları bir başkasına veya okur topluluğuna anlatma ihtiyacı, yazılan hatıra kitaplarına bakılarak şöyle sıralanmıştır:

⁴ Sabri Esat Siyavuşgil, “Hatıralar”, Salon Mec. 15 Ocak 1948, S.6, s. 79.

- a. Unutulma korkusundan kurtulmak
- b. Kişinin kaybolup gitmesine gönlü razı olmayacağı bir gerçeği ortaya koymak
- c. Yazma alışkanlığı içinde bulunmak
- d. Birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek
- e. Tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, bir çeşit günah çıkarmak.
- f. Gelecek kuşaklara bir ders vermek
- g. Siyasal hasımlarını kötülemek ya da kendisini savunmak.

Hangi nedenle olursa olsun anılarını yazmanın insana dürüstlükten ayrılmama, içtenlikten uzaklaşmama gibi önemli sorumluluklar yüklediği apaçiktir.”⁵

Bunlardan da anlaşılacağı gibi hatıra yazarının unutulma korkusu, gelecekle hesaplaşma düşüncesi, hasımlarını kötüleme ve kendini savunma endişesi hatırat yazılarının en önemli varoluş sebebidir. Edebiyatımızda hikâye türünde olduğu gibi hatırat türünde de bir çok güzel eserler veren yazarımız Ağaoğlu, bu konuda şöyle düşünür:

“Milletlerin hayatında muayyen devirlerin tarihini tespit ederken başvurulacak en sağlam vesikalardan bir kısmını da o devirde rol almış, iş görmüş veya o devri yakından yaşamış olanların hatıraları teşkil eder. Siyaset ve devlet adamlarının hatıralarını yazmaları bu bakımdan onlar için bir vazife sayılmalıdır. Muayyen devirleri idare eden psikolojik hâleti, zihnî durumu, gerçek telâkkileri ancak bu hatıralar yolu ile öğrenmek mümkündür. Resmî söz ve nutukların, yapılan ilânların, önünde gözükenlerin arkasında saklı duran ihtiras ve arzular, şahsi temayüller ve nihayet yazılı vesikalara şu veya bu şekilde aksetmiş bulunan hadiselerin gerçek mahiyeti hatıralarla belli olur.”⁶

Hatırat veya hatıra diye söylenegelen bu terimin yerine Cumhuriyetten sonra yoğunlaşan öz Türkçe akımının da tesiriyle anı

⁵ İbrahim Olgun, “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”, Türk Dili Anı Özel Sayısı, s. 405.

⁶ Samet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları Önsözü*, Baha Matbaası, İst. 1969, s. 11.

kelimesi, anmak fiilinden türetilerek getirilmiş, Arapça kökenli hatıra kelimesinin yerini almıştır.

Hatıra türünün önemli bir özelliği de gerçeğe uygunluk ve samimiyettir. Bu iki unsurdan uzak olan bir hatıra yazısı tahmin edileceği gibi kısa ömürlü olacaktır. Hatıra yazarı; hayatını, gördüklerini ve yaşadıklarını olduğu gibi anlatır. Bu gerçekçi özelliği ile tarihçiye yaklaşır ama bir tarihçiden çok bir romancı gibi ferdi bir tutum içinde bulunur. Belki bu yüzden tarihten ayrılarak edebi bir tür olarak kabul edilmiştir.

Hatıranın özelliklerine böylece değindikten sonra Türk edebiyatında hatırat geleneğine baktığımızda bu konuda meraklı bir millet olmadığımız görülür. Batıda on altıncı asırdan itibaren gittikçe çoğalan ve ilgi gören hatırat kitaplarının bizim kültürümüzdeki örneklerine ancak 1870'lerden sonra rastlayabiliyoruz. Bu tarihten önceki benzer yazılarla ise başka amaçla kaleme alınmış vekayi, sergüzeşt, seyahatname, sergüzeştname gibi çok defa yarı resmi diyebileceğimiz metinlerin içinde karşılaşıyoruz.

Hatırat yazmaya karşı uzak duruşumuzu bazı kaynaklar; “Tanrıya ve zamana karşı bir iddia saydıkları ve ölümlü kişinin tevazuuna aykırı gördükleri için hatıra yazmaya pek özenmemişlerdir. Onların arasında, yazdıkları ve çizdikleri şaheserlere bir imza koymayı bile Allah’a karşı küstahlık sayanlar vardır”⁷ biçiminde değerlendirse de “İngiltere’de belirli bir yaşa gelip de anı yazmayan kişi yoktur”⁸ sözüyle karşılaştırıldığında, bunun yazma kültürü ile doğrudan ilgili olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak hatıra türünün bizde Avrupa’ya nispetle az yayınlanmış olmasının hem biyografi, hem de millî tarih bakımından telâfisi imkansız bir boşluk bıraktığı da bir gerçektir.

Türkler, uzun yüzyıllar büyük göçler, savaşlar görmüş, yerleşmek için yeni ülkeler arayışı içinde bulunmuş bir millettir. Çok eski çağlarda

⁷ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, C.I, Türk Edebiyatı Vakfı Yay. İst. 1965, s. 564.

⁸ İbrahim Olgun, “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”, Türk Dili Anı Özel Sayısı s. 406.

yazının geniş halk topluluklarına yayılmadığı devirlerde herkesin kendine ait hatıralarını yazma imkanları yokken, çoğunlukla olaylar halk toplulukları içinde destanlar, menkıbeler biçiminde topluma mal olmuş, folklor ürünleri olarak kuşaktan kuşağa geçmiştir.

Kendi çağlarında yaşayan sanatçıların, âlimlerin ve velilerin hatıralarını kaleme alan tezkirecilerin bu alanda ayrı bir özellik taşıdıklarını belirtmek gerekir. Latîfi, Sehî ve Kınalızade Hasan Çelebi'nin tezkirelerinde, şairlerle tezkireciler arasındaki yakınlıktan kaynaklanan çeşitli ilişkiler ayrıntılı olarak verilir. Bu yönüyle tezkireler, tezkire yazarlarının bir nevi hatıra defteri gibidir. Bu alanın son örneklerinden olan İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal'ın "Son Asır Türk Şairleri"nde de aynı yöntem izlenmiştir.

1870'den sonra hatırat türüne ait eserler önceki yıllara kıyasla çoğalmaya başlar. Bunda Avrupa edebiyatını tanıyan yazarların artmasının yanında, Batıdaki devlet adamları veya asilzadelerine benzemek isteyen Osmanlı paşa ve diğer görevlilerin ilgisinin de etkisi büyüktür. Ziya Paşa'nın "Defter-i Âmâl"i ile Muallim Naci'nin "Medrese Hatıraları", "Sünbüle", çocukluk ve gençlik hatıralarını içine alan bu türün ilk örneklerindedir. Cevdet Paşa'nın "Tezâkir" ve "Maruzat" adıyla yayımlanan belgeleri ise kendisi de bir tarihçi olan yazarın Tanzimat dönemine ait siyasi olaylarını kendi yorumlarıyla beraber veren ilk siyasi hatırat örneğidir. Ebuuziyya Mehmet Tefîk'in "Yeni Osmanlılar Tarihi" de Sultan Abdülaziz devrinin ortalarından başlayarak 1876'ya kadar devam eden siyasi olayların, özellikle Yeni Osmanlılar'ın karıştığı olayların anlatıldığı önemli bir hatıratır.

Süleyman Paşa'nın "Hiss-i İnkılap" yahut "Sultan Aziz'in Halli" ile "Sultan Murad-ı Hamis'in Cülûsu" gibi yazılmış hatıra kitapları sayılabilir. II.Abdülhamit'in tahttan indirilmesinden sonra, bu devrin yönetici kadrosundan bir kaç zat tarafından, o devri ve kendilerini suçlayanlara karşı savunma düşüncesiyle bir çok hatıra kitapları yazılmış ve yayımlanmıştır.

Bunu, II.Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Fırkası iktidarıyla Balkan savaşı hezimet, I. Dünya Savaşı ve İmparatorluğun çöküş yıllarının yönetici kadrosunun kendilerini savundukları hatıra kitapları izler. Bu

kitapların en iyi tarafı, o dönemin tarihi yazılırken, bu kitaplardaki bilgilerin kıyaslanarak doğruların daha güvenilir bir şekilde ortaya çıkmış olmasıdır.

Mütareke dönemini takip eden ve 19 Mayıs 1919'da başlayan Kurtuluş savaşı yıllarından 1938 Atatürk devrinin sonuna kadar İstiklâl Harbi'ni, inkılâpları ve Atatürk'ün yaptıklarını anlatan, o dönemi idareci sıfatıyla yaşamış insanların yazdıkları hatıra kitapları da oldukça fazladır. Bunlar arasında şahsî ihtirasları ve dünya görüşlerinin farklı olması sebebiyle Kurtuluş Savaşı ve sonrası başka başka yönlerden değerlendirilmiştir. Kazım Karabekir'in "İstiklâl Harbimiz", Ali İhsan Sabis'in "Harp Hatıralarım" adlı hatıra kitapları, olayları, Kurtuluş Savaşı sırasında ya da daha sonraki anlaşmazlıkların etkisiyle değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Dr. Rıza Nur'un ölümünden sonra yayınlanan dört ciltlik anıları ise hasta ve çılgın bir ruhun feveranı niteliğindedir."⁹

Kurtuluş savaşından sonra gerçekleştirilen Atatürk inkılapları, Serbest Fırka denemesi çok partili hayata geçiş ve sonunda 27 Mayıs darbesi gibi toplumsal olayların etkisiyle yazılmış bir çok hatıra kitapları vardır. Bunlardan Ahmet Ağaoğlu'nun yazıp Samet Ağaoğlu'nun yayımladığı "Serbest Fırka Hatıraları", ömrü ancak üç ay sürmüş olan genç bir partinin üzerinde oynanan oyunları sergilemesi yönünden en kayda değer olanıdır. Çok partili demokratik rejimin hangi safhalardan geçtiğini göstermesi bakımından da vesikalarla dolu bir hatıra kitabıdır. O dönemi anlatan diğer önemli hatıra kitaplarından bir kaçı: Falih Rıfki Atay; "Çankaya" (İst. 1961), Celâl Bayar; "Ben de Yazdım" (İst. 1965-1972), Halide Edip Adıvar; "Türküm Ateşle İmtihanı"(İst. 1962), Fahrettin Altay; "On yıl Savaş ve Sonrası" (İst. 1970), Hüseyin Rauf Orbay; "Cehennem Değirmeni" (İst. 1993), Afet İnan; "Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler" (Ank. 1959)

Hâtıralar, yazarların mesleklerine veya diğer özelliklerine göre de kendi içinde sınıflandırılabilirler. Bunlardan edebî karakter taşıyan belli başlı hâtıra kitapları şunlardır: Hüseyin Cahit Yalçın; "Edebî Hatıralar" (İst. 1935), Halit Ziya Uşaklıgil; "Kırk Yıl" (İst 1936), Abdülhak Şinasi

⁹ İbrahim Olgun, a.g.d., s. 420.

Hisar; “Yahya Kemal’e Veda” (İst. 1959), Halit Fahri Ozansoy; “Edebiyatçılarımız Geçiyor” (İst. 1967), “Edebiyatçılar Çevremde” (Ank. 1970), Yahya Kemal Beyatlı; “Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hatıralarım” (İst. 1973)¹⁰

Buraya kadar hatırat türünün tanımını ve tarihçesini gördükten sonra bir de onun benzer edebî türlerden günlük, otobiyografi-biyografi, portre yazılarıyla benzer ve farklı yönlerine değinmek gerekir.

Hatıra türünün bir alt bölümü olarak düşünülebilecek olan günlük (ruznâme, Ar.yevmîyyât, İng.diary, Fr. journal), olayların yaşandığı gün veya onu takip eden günlerde yazılmış, otobiyografik özellikler gösteren notlar görünümündedir. “Yalnız prensip olarak hatıratın yayımlanmak amacıyla kaleme alınmasına karşılık, günlük; genellikle kişinin tamamen şahsi hatta mahrem hayatını, düşünce ve duygularını, çevresindeki insanlar hakkında samimi kanaat ve intibalarını aksettirdiği için daha tabidir.”¹¹ Bu özellikleriyle günlük, daha dağınık fakat daha samimidir.

Her iki türde de yazarlar kendi iç dünyalarına bakarak dış dünyayı vermeye çalışırlar. İkisinde de yazarların kendilerini tanıma ve tanıtmaya endişesi sezilir. Samimiyet ve olayları saptırmadan anlatma ikisinin de ortak özelliğidir. Günlük ile hatıra arasındaki farkı Suut Kemal Yetkin şöyle ayırır: “Günlük ileriye doğru gider, hatıra geriye doğru iner. Biri yaşarken, diğeri yaşadktan sonra yazılır.”¹² Günlükler yaşanan olayların günü gününe not edilmesi ile oluşur. Günlük yazarı, yaşadığı ve izlediği olayları yazarken kendi kişiliğini gizleyemez, duygularını açığa vurur.

Hatıra yazılarıyla günlük arasındaki farkı Salâh Birsal şöyle ortaya koyar: “Anıları günlüklerden ayırmak gerekir. Günlük, günü gününe saptanan olaylar, düşünceler, duygularla oluşur. Anı ise üstünden uzun yıllar geçmiş olayları dile getirir. Onun için gerçeğe uygunluk bakımından günlüklerin daha inandırıcı olma şansı vardır. Hele geçmişte yapılan konuşmaları aktaran anıcıların, uzun yıllar sonra bunları

¹⁰ Bu isimler Orhan Okay’ın TDV. İslâm Ans. C. 16’daki “Hatırat” maddesinden alınmıştır.

¹¹ Orhan Okay, TDV. İslam Ans. s. 448.

¹² Emin Özdemir, a.g.d., s. 400.

virgölüne, noktasına dek anlatmaları anıların gerçekliğine iyiden iyiye gölge düşürür. Kimi yazarlar bu yüzden bu konuşmaların simgesel olduğunu, anılarının önsözlerinde açıklamak zorunluluğunu duymuşlardır. Kimi yazarların kafalarına iyice yer eden konuşmalar da vardır. Bunların hemen kuşkuyla karşılanmaması da gerekir. Ama bunlar da, daha küçük cümleler, küçük karşılıklardır. Anıların çocukluk ve gençlik yıllarına değinen parçalarına daha az inanmak da doğru olur. Çünkü anıcılar bunları o çağlardaki mantıklarıyla değil, anılarını yazdıkları yıldaki olgun kafalarıyla yazarlar. Şu da var ki anıcılar gerçeğe bağlı kalabilmek için kimi mektuplardan, kimi belgelerden, kimi dergi ve gazetelerden, kimi görgü tanıklarından ve kimi günlüklerden de yararlanabilirler.”¹³

Kayahan Özgül de günlükleri hatıradan kesin çizgilerle ayırır: “Yazılış zamanları bakımından günlükleri hatırat türü içinde değerlendiremeyiz. Hatırat, yaşandıktan belki de yıllar sonra; günlük; yaşandığı gün, hatta bazen yaşandığı esnada kayda geçirilen önemli olayları içerir. Dolayısıyla hatırat sübjektiftir, seçicidir ve zamanın aşındırmasına dayanıklı malzemedir yapılmıştır. Günlük ise, bu özelliklerin tam tersini taşır. Üstelik, yazanı seneler sonra hatıralarını kaleme almaya iten sebep genellikle yayınlama isteği olduğundan, günlükler kadar samimi bir söyleşi yakalayamazlar.”¹⁴

Başka bir yazar da hatıra yazarının eskiden yaşadığı veya izlediği olayları farklı bir görüşle yorumlayacağından söz ederek olayların sıcağı sıcağına yazıldığı günlükleri daha inandırıcı bulur.

“Bir bakıma, yaşadıkça yazılan günlükte ömrün sonuna doğru yazılan anılardan daha çok gerçek payı vardır. Kişi günlükte kendi hayat hikâyesini günü gününe yazmış gibidir, iyi ve kötü taraflarıyla göstermiştir kişiliğini, yaşadığını apaçık koymuştur günlüğüne, sonradan değiştirememiştir. Anılarda ise yazar geriye bakıyordur. Hatırlamaya çalıştığı olayları, kişileri, sözleri, düşünceleri yarım yamalak bulacaktır belki. Ya da hiç bulamayacaktır, çünkü büsbütün unutmuştur. Belki onu unutmayı seçmiştir. Hayatını yaşamış ve geniş tecrübe edinmiş bir anılar

¹³ Salah Birsal, “Anı Üzerine”, Türk Dili Anı Özel Sayısı, s. 378.

¹⁴ İrfan Karakoç, Türk Edebiyatında Yazılmış Anı Kitapları, (basılmamış yüksek lisans tezi) Fatih Üniversitesi Sosyal. Bilimler Ens. İst. 1998.

yazarı, herhalde eski olayları yeni bir görüşle yorumlayacaktır. Kaldı ki anılarda varlıkları sona ermek üzere olan yazarlar kişiliklerini ve eserlerini haklı göstermek çabasına girişirler ister istemez,”¹⁵

Türk edebiyatına günlük terimi, Direktör Âli Bey’in Hindistan’a yaptığı yolculuk izlenimlerini anlattığı “Seyahat Jurnalı” ile girer. Edebiyatımıza bu eseriyle yalnızca tür olarak değil, kavram olarak da bir ilki getiren Âli Bey, Batıdaki roman, tiyatro, komediya, dram gibi edebi türlerin o devirde kendi adlarıyla aktarılması geleneğine uyararak günlük kavramını Türkçe bir terimle karşılamak gereğini duymayarak Fransızca jurnal kelimesini olduğu gibi almıştır. Bu kelime diğer Batı kökenli kelimeler gibi tutunamamış, bu kavram uzun süre ruznâme, hatıra defteri gibi terimlerle karşılanmıştır. Cumhuriyet devrinde bunların yerine tek kelimelik Türkçe karşılıklar aranmış, Falih Rıfkı Atay iki ayrı yazısında gündem ve gündelik kelimelerini denemiş, daha sonra da günlük sözcüğü bulunarak yaygınlaşmıştır. Buna benzeyen diğer bir Türkçe kelime olan günce, yalnızca Nurullah Ataç tarafından kullanılmıştır.

Cumhuriyet döneminde yayımlanan ilk günlük, Salah Birsal’in “Günlük”üdür.¹⁶ Bundan sonra yazılan belli başlı günlük kitapları şunlardır: “Mahmut Şevket Paşa’nın Günlüğü” (İst.1988); Lütfi Fikri’nin Dersim Mebusu Lütfi Fikri Bey’in Günlüğü “Daima Muhalefet” (haz. Yücel Demiral, İst. 1991); Suut Kemal Yetkin, “Günlerin Götürdüğü” (İst. 1958); Nurullah Ataç, “Günce” (İst. 1960); Nuri Pakdil, “Edebiyat Kulesi”(Ankara 1984); Oğuz Atay, “Günlük” (İst. 1987).

Günlükten başka hatıra yazılarına benzeyen bir başka edebi tür de otobiyografilerdir. Türkçe öz yaşam öyküsü kelime grubuyla karşılanan bu tür, görünüşte hatıra ile benzer görünse de gerçekte farklı tarafları daha fazladır. Otobiyografide yazar yalnızca kendi hayatını anlatır, kendi sınırlarının dışına çıkamaz. Hatıra yazarı ise kendini değil yaşadıklarını anlatır. Öz yaşam öyküsü ile hatırayı Alman edebiyat bilimcileri, yazarın belli bir statü, belli bir kimlik kazanması ölçütüyle birbirinden ayırırlar: “Oluşumu konu olan öz yaşam öyküsüyken, adam olmuş kişinin, başından geçenleri, daha doğrusu kendisinin önemli bir rol üstlendiği

¹⁵ Talat Halman, “Yaşadıkça Yazılan”, Türk Dili Günlük Özel Sayısı, S.127, Nisan 1962 s. 439.

¹⁶ Salâh Birsal, **Günlük**, İst. 1995.

olayları anlatması hatıradır. Hatıra türündeki bir eserde kurguyu, anlatılan olayların gelişimi belirler, oysa otobiyografide kurgu, hayatın evreleriyle oluşturulur.”¹⁷

Anılara yaklaşan diğer bir edebi tür de portrelerdir. Bir yazarı, bir kişiyi tanımlamaya yöneltse de, yapılan işin doğrudan doğruya anılara dayandığı ve Fransızların portrait - souvenir adını verdikleri anı-portreleri hatıranın yanında görmek gerekir, fakat bu tür bir kişi üzerine yapılan incelemelerle (monographie) veya bir kişinin yaşamını dile getiren yaşam öyküleriyle (biographie) karıştırılmamalıdır.

Samet Ağaoğlu'nun Hatıra Kitapları:

Azerbaycan'dan 1909 yılında Türkiye'ye gelip Türkçülük faaliyetlerini başlatan aydınlardan Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu olan Samet Ağaoğlu, Türk edebiyatında, isminden 1935 yılından itibaren bahsedilmeye başlanan bir hikaye ve hatıra yazarımızdır. Kendisinin basılmış altı hikaye kitabının yanında dergilerde kalmış diğer hikayeleriyle beraber yaklaşık elliye yakın hikayesi ve burada tanıtmaya çalışacağımız sekiz adet hatıra kitabı vardır. Bunlardan başka bir gezi, (Sovyet Rusya İmparatorluğu) bir inceleme (Kuva-yı Milliye Ruhu), iki de siyaset içerikli eseri (Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, İki Parti Arasındaki Farklar) mevcuttur.

Demokrat Parti'nin kurucularından da olan yazar, 1950-1960 yılları arasında üç dönem Manisa milletvekili seçilmiş, yaklaşık sekiz yıl çeşitli bakanlıklarda bulunmuştur. 27 Mayıs'tan sonra Yassı Ada'da idamla yargılanıp müebbet cezası almış, 1964'den itibaren 6 Ağustos 1982'de ölünceye kadar hayatını hikaye ve hatıra kitaplarını yayımlamakla geçirmiştir.

Samet Ağaoğlu, siyasî kişiliğinin yanında hikâyeciliği ile de bilinen ve tanınan bir yazardır. Onun edebî kişiliğini oluşturan hikâyeleriyle beraber hatıra yazarlığı da ön plana çıkmış, bu yönüyle de edebiyat dünyasındaki yerini almıştır. Hatta ifadelerindeki akıcılık ve yaklaşımındaki tarafsızlıktan dolayı hatıra kitapları hikâyelerinden daha çok okunmuştur.

¹⁷ Gürsel Aytaç, *Edebiyat yazıları II*, Gündoğan Yay. Ank. 1991, s. 10.

Samet Ağaoğlu'nun hikayelerinin büyük bir kısmı hatıra niteliği taşır. Hikayelerinin bir çoğunun konusunu kendisinin ve ailesinin geçmişinden seçmesi, kendisini ve çevresini hikaye kahramanı olarak kullanması onun hikayelerinin tipik bir özelliğidir. Bu sebepten Vedat Günyol gibi bazı eleştirmenler onu hikayeciden çok hatıra yazarı olarak görmeyi yeğlemişlerdir. Fakat bir yazar kendini ve yakın çevresini de anlatsa, hikaye ile hatıra birbirine karıştırılmamalıdır.

Yazarın yetiştiği aile çevresi ile DP saflarında siyaset yapması, onun hatıra kitaplarının şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Ailesinden, özellikle babasından fazlasıyla etkilenmesi ve hareketli geçen siyasi hayatını unutturmak istemeyen yazar, bu iki çevrede geçen hayatını unutturmak istemediği gibi, tarihe ışık tutmak endişesiyle hatıralarını kaleme almıştır.

Yazarın hatıra kitabı olarak burada tanıtacağımız eserleri: Babamdan Hatıralar (Ank. 1940), Babamın Arkadaşları (İst. 1958), Aşına Yüzler (İst. 1965), Strazburg Hatıraları (İst. 1944), Arkadaşım Menderes (İst. 1967), Marmara'da Bir Ada (İst. 1972), İlk Köşe (İst. 1978), ve Siyasî Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu (1992) dur. Bunlardan Babamın Arkadaşları ve Aşına Yüzler portredir. Yazar bunlarda yakından tanıdığı insanları çeşitli yönleriyle tanıtırken kesinlikle isimlerini vermez. İsimlerini bulmak okuyucuya bırakılır. Bu yönüyle bu iki eser edebiyatımızda belki ilk örneklerdir.

İlk Köşe, yazarın edebiyatçı dostlarıyla olan hatıralarını anlattığı bir portredir. Burada kendinden bahsedilen insanların isimleri verilir. Arkadaşım Menderes'de, yazar, çok sevdiği ve bir türlü unutamadığı Adnan Menderes'in hayatını kendi bakış açısıyla dramatize ederek anlatır. Marmara'da Bir Ada ise doğrudan doğruya Yassı Ada macerasına ayrılmıştır. Strazburg Hatıraları, yazarın hukuk- ihtisası için gittiği Fransa'nın Strazburg şehrinde yaşadıklarının anlatıldığı yarı gezi yarı hatıra bir eserken Siyasi Günlük, adından da anlaşılacağı gibi yazarın siyasete girdiği 1947 yılından 1950 genel seçimlerine kadar geçen sürede yaşadığı siyasi olayların günü gününe anlatılmasından meydana gelmiştir.

Cumhuriyetten sonra sayıları gittikçe artan hatıra kitaplarının arasına art arda giren Ağaoğlu'nun bu eserleri, türe ayrı bir zenginlik kazandırmış, özellikle siyasi hatıraları ilgiyle ve sevilerek okunmuştur.

Ağaoğlu'na göre iki çeşit hatıra vardır: Birincisi, “anlatılan her olay vesikalara bağlanmış, yazarın bu vesikaları daha çok yorum ve izahından ibaret hatıralar... Bunlar en fazla devletler arasındaki münasebetlere, savaşlara, sahibinin resmi hayatına aittirler.

Bir de vesikaları az, doğruluğuna anlatanın kişiliğine göre hükmedilebilecek, olayların akışına uygun, mantıklı ve akla uygun yorumlardan ibaret hatıralar... İkinci çeşit hatıralarda önemli olan sahibinin kendisini hislerinden mümkün olduğu kadar kırtarabilmesidir. Bunu ne dereceye kadar yapabilir? Bir kere ister vesikalı, ister onlardan yoksun olsun yüzde yüz objektif kalmak, başari lamayacak kadar zor, hatta imkansızdır. Hele olayların içinde önemli rolleri olmuş kimseler için bu tehlike büsbütün vardır.

Hemen söyleyeyim ki, hatıralarımda vesikalar belki az yer tutacaktır. Benim için bunun başka bir sebebi de şudur: 27 Mayıs'tan sonra muhalefet yıllarında ve iktidarımız süresince tuttuğum günlük hatıra defterlerimle, bir çok vesikalarım kayboldu sanıyorum. Fakat onlar elimde bulunsalardı bile, yazacaklarım yine pek fazla vesikaya dayanmayacaktı. Bununla beraber bir kısım evrakım elimdedir ve işime yarayacaktır.

Objektif kalıp kalmayacağıma gelince, tam bir samimiyetle şunu söylemek isterim. Başkanı ve büyük sorumluluklar yüklenmiş iki mensubu asılan, partide ve iktidarda rolleri üçüncü dördüncü derecede bir kısım dışında, Cumhurbaşkanından en genç mensubuna kadar ileri gelenleri haksız ve insafsızca en ağır hakaretlere maruz bırakılmış, idam cezalarından başlayan ağır ve adaletsiz mahkumiyetlere uğratılmış bir partinin mensubuyum. Kendim de yine aynı şekilde müebbet hapse tıkılmış bulunuyorum. Bunun ruhumda ve dimağında uyandırdığı hisler ve fikirler elbette vardır. Ayrıca partimin, arkadaşlarımla ve kendimin Türk milletine ve vatanına hizmet ettiğimize inanıyorum. O halde yazacaklarım arasında zaman zaman sübjektif parçalar bulunabilir. Fakat hatıralarımı kaleme alırken göz önünde tutmaktan bir an bile

vazgeçemeyeceğim bir nokta da, onları yine vatana ve millete hizmet maksadıyla yazmakta olduğumdur. Bunun içindir ki, memlekete ve genç kuşaklarımıza faydalı olacağına inandığım gerçekleri benim ve partimin aleyhinde olsalar bile ortaya koymaktan çekinmeyeceğim.”¹⁸

1. Babamdan Hatıralar: Bu kitap, 19 Mayıs 1939’da ölen Ahmet Ağaoğlu’nun vefatından bir yıl sonra, onun hatırasını yaşatmak düşüncesiyle yazar tarafından yayımlanmıştır. Üç bölüme ayrılan kitabın birinci bölümünü yazarın babası ve ailesiyle ilgili hatıraları oluşturur. Bu bölümde, Azerbaycan’dan İstanbul’a 1910 yılında gelen ailenin Molla Gürani semtinde 1918 yangınına kadar geçen hayatları, sonra 1918-1921 yılları arasında Saraçhane başında oturmaları ve babasının Malta sürgünü olduğu dönem, arkasından esaretten kurtulup Ankara’ya Keçiören’e yerleşme ve burada geçen hareketli hayatları anlatılır. Daha sonra da 1931’deki Serbest Fırka denemesi sonrası İstanbul’a geri dönüş ve çok sevdiği Atatürk’ün vefatından altı ay sonra hayatının sona erdiği verilir.

II. Bölümde Ahmet Ağaoğlu’nun çocukluk ve gençlik dönemine ait hatıraları yer alır. Babasının kendi yazı ve ifadeleriyle, yetiştiği pederşâhi aile ortamından, Fransa’ya tahsil için gidişin adım adım safhaları anlatılır. Buradaki anlatıma göre Ahmet Ağaoğlu’nun da ifadeleri düzgün ve yaşayan Türkçe’ye uygundur.

Kitabın III. ve son bölümünde ise Ahmet Ağaoğlu’nun ölümünden sonra onu yad etmek, aralarında geçen hatıraları paylaşmak, üstün özelliklerini ortaya koymak için çeşitli dergi ve gazetelerde çıkan yazılar yer almıştır. Bunları kaleme alanlar genellikle onu hayatta iken tanıyan ve meziyetlerini bilen arkadaşlarıdır. Bunlar sırasıyla: Peyami Safa, Nizamettin Nazif, N. Artam, Şevket Süreyya Aydemir, A.N.K., Vâ-Nu, Nurullah Ataç, Ahmet İhsan Tokgöz, Şükufe Nihal, Halit Fahri Ozansoy, Hasan Kumçayı, Burhan Cavid, Sabiha - Zekeriya Sertel, Hakkı Süha Gezgin, Mahmut Yesari, Ahmet Caferoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Lütfü Arıtan, Mehmet Emin Resulzade, Mirza Bala, A. Özatalay, Salih Çağatay, Ercüment Taki, Av. Cevat Perin, Hilmi Ziya, N.A. Küçüka, Rıfat Yüce, Yasin Kutluğ ve Burhan Cevat’tır.

¹⁸ Samet Ağaoğlu, *Siyasi Günlük*, s. 30-31.

Burada yazarın, “Babam hatıratını bütün hayatında muntazam bir surette tuttuğu gündelik notlarından takip ederek yazmaya başlamıştı.”¹⁹ ifadesine bakılırsa Samet Ağaoğlu’nun hatıra yazarı olmasında babasının büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki babasının anlattığı bölümün bir kısmı, Ahmet Bey’in Peyami Şafa ile birlikte çıkardıkları Kültür Haftası dergisinin 3. 4. 5. 6. ve 7. sayılarında “Altmış Yedi Yıl Sonra” başlığı altında yayımlanmıştır.

2. Babamın Arkadaşları: Yazar burada hemen hepsinin babasının akrabası olan yirmi altı kişinin isim vermeden portresini çizer. Bu insanların hepsi de babasının arkadaşları olarak ziyaretlerine gelmişler, çeşitli konularda babasıyla konuşup tartışmışlar ve daha o günlerde küçük Samet’in dünyasında yer etmişlerdir. Böyle insanlar belki daha çoktur, fakat Samet kendi üzerinde etkili olmuş, bir yönüyle beğendiği hatta hayran olduğu insanları kaleme almıştır. Bununla ilgili olarak birinci baskının önsözünde bu eseri yazış gayesini şöyle açıklar:

“Bu eser bir tarih değildir. Ben bir tarih kitabı yazmadım. Ancak, her biri Türk tarihine muhtelif bakımlardan girmiş, yakından tanıdığım bazı insanların resimlerini çizdim. Hem de yalnız kafamın içinde bıraktıkları intibalardan ibaret olarak! Onlar babamın arkadaşları idiler. Yüzlerini onunla beraber hatırlıyorum. Bu insanların hâfızamda hâtıralarda teşekkül etmiş şahsiyetlerini anlatırken hâdiseler birbirine karışmış; sözler ve iddialar unutulmuş veya eksik, hatta fazla olabilir. Bunlara ehemmiyet vermiyorum. İyi biliyorum ki şimdi gözlerimin önünden birer birer geçen babamın bu arkadaşları hakkında verilmiş olan hükümler çok değişik ve bazen o nispette de haksızdır. Halbuki, sırf cemiyette mevki sahibi oldukları için, fena veya iyi diye tanındılar. İşte ben babamın arkadaşlarını, bende bıraktıkları intibalarla bu görüşlerin ötesine çıkararak düşünüyorum ve diyorum ki tarihin haklarındaki hükmü ne olursa olsun, onlar benim için iyi insanlardı.”²⁰

Bu kitabın birinci baskısından sonra yazarına minnet ve teşekkürlerini sunanlar olduğu gibi tenkit edenler de olmuştur. Bu tenkitlerden bazıları yazarını siyasi maksatlar gütmekle itham ederken,

¹⁹ Samet Ağaoğlu, **Babamdan Hatıralar**, Ağaoğlu Yay. Ank. 1940, s. 5.

²⁰ Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, Nebioğlu Yay. İst. s. 8.

bir kısmı da yazarın bu eserle, edebî hüviyetinin arkasına çekilerek siyasi şahsiyetinin kusur ve günahlarını örtmeye çalışmakla suçlar. Yazar ikinci baskının önsözünde bu tenkitlerin burada anlatılanlara karşı bir haksızlık olacağını altını çizdikten sonra şöyle cevap verir;

“Şüphesiz insanı anlatırken içinde yaşadığı cemiyetten bahsetmemek mümkün değildir. Eserin mevzuu olarak insanı ele almış olan yazar, elbette cemiyet şartlarının ne olduğunu da tespit edecek, okuyan da cemiyet hakkında iyi veya fena intibalar edinecektir. Fakat hiç bir okuyucu bu intibaların mesuliyetini yazara yüklemes. Çünkü cemiyet şartlarının iyi olmasının şerefi anlatana ait olmadığı gibi, fenalığının sebebi de o değildir.”²¹

Babamın Arkadaşları’nda isimleri söylenmeden hakkında bilgi verilen bölümlerin ve asıl kişilerin isimleri şöyledir.²²

1) Babamın Arkadaşları-Mürşit-: Ziya Gökalp, 2) Milli Hatip: Ömer Naci, 3) Anlaşılmayan Adam: Tunalı Hilmi, 4) Dinsiz Mütefekkir: Abdullah Cevdet, 5) Harbiye Nazırının Kardeşi: Nuri Paşa, 6) Siyasetin Üstündeki Adam: Dr. Akil Muhtar (Özden), 7) Garip Bir Avukat: Haydar Rıfat 8) Topçu Binbaşılığın Bahriye Vekilliğine: Topçu İhsan, 9) Kadın Şairi: Celâl Sahir Erozan, 10) Bir Nazır: Dr. Nazım, 11) Tarihi Siyasi Profesörümüz: Yusuf Akçura, 12) Üç İnsan: Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali, Halim Sabit, 13) Perde Arkasındaki Adam: Hüseyinzade Ali Bey, 14) Kırklardan Biri: Kara Kemal, 15) İnkılap Oluyor: Ali Çetinkaya (Kel Ali), 16) Milli Şair: Mehmet Emin Yurdakul, 17) Kurban Başvekil: Recep Peker, 18) Dokuzuncu TBMM’nin En Yaşlı Azası: Hüseyin Cahit Yalçın, 19) Doktorluk ve Siyaset: Esat Paşa (General Esat Işık), 20) Bizim Saint Just: Dr. Reşit Galip, 21) Meçhul Kahraman: Karşı İbrahim Cihangir Aydın, 22) En Yakın Arkadaş: Sitare Ağaoğlu (eşi), 23) En Genç Ama En Vefasız Arkadaş: Fuat Köprülü,

²¹ a.g.e., s. 10.

²² Daha önceki baskılarında yirmi iki olan portre sayısı, 1998 yılında İletişim Yayınlarında çıkan baskısında yirmi altı olarak düzenlenmiş, dört yeni isim daha eklenmiştir. Biz önceki baskılara bağlı kalmakla beraber yeni isimleri de buraya almayı uygun gördük. Burada verilen gerçek isimler tarafımızdan tespit edilerek buraya konmuştur.

24)Azap Kapısı: Halide Edip Adivar, 25)Kısmı Siyasî Müdürü: Tevfik Hadi Baysal, 26)Bir Devrin Sembolü: Hamdullah Suphi Tanrıöver

Yazar babasının arkadaşlarını anlattığı bu eserde, onlardan bir kısmının başına gelen haksız cezalara da değinip dönemin idarecilerini bazen açıkça, bazen üstü kapalı olarak tenkit eder. Çünkü babasının bir çok arkadaşı haksız yere iplerde sallanmış veya benzer cezalara çarptırılmışlardır. Bu eseri, hem onları kamu vicdanında aklamak, hem de çok sevdiği babasının dostlarını bir kez daha yad edip vefa borcunu yerine getirmektir. Zaten bizim kültürümüzde ölen babanın hayatta kalan dost ve arkadaşlarına gösterilen saygı ve vefa, aynı babaya gösterilmiş gibidir. Hayatta iken babasına karşı son derece saygılı olan yazarın, babasının ölümüyle, bir vefa örneği olarak onun dostlarını iyi şekilde anmasının sebebi buradan kaynaklanmaktadır denebilir.

Yakın geçmişte yeni baskısı yapılan bu eser, yazarın hatıra kitapları arasında en çok okunmuş olanıdır. II. Meşrutiyet döneminden itibaren her devrin sosyal ve siyasal özelliklerinin objektif olarak anlatıldığı bu kitap, bundan sonra da sevilerek okunacaktır.

3. Aşına Yüzler: Babamın Arkadaşları gibi, yazarın aynı özelliklere sahip ikinci eseri Aşına Yüzler'dir. Samet Ağaoğlu'nun portrelerle ilgili uzun açıklama yazısı bu kitabın başında "Başlarken" adlı bölümde dile getirilmiştir. Buna göre yazar bu eseri iyi, fena, güzel, çirkin, doğru, yanlış gibi hükümlerden uzak kalarak yazdığını belirtir.

Yazarın portre-hatıra diyebileceğimiz üç eserinden biri olan Aşına Yüzler'de biri şair (Orhan Veli), biri hikâyeci (S.F.Abasıyanık) diğerleri de siyaset arenasından seçilmiş yirmi iki kişinin portresi çizilmiştir. Bunların hepsi de yazarın bir şekilde yakından tanıyıp bir zamanlar dost olduğu insanlardır. Kitapta portresi çizilen kişilerin hem fizikî, hem de rûhî durumları anlatılırken adeta okuyucuya "hazıra konma, bunların isimlerini araştır, bul" denmektedir. Fakat portreler gerçeğine o kadar benzetilir ki bu isimleri çıkarmamak mümkün değildir. Buradaki gerçek isimler de tarafımızdan ortaya çıkarılmıştır. Kitapta ismi verilmeden çizilen portrelerin isimleri ve gerçek şahısları şöyledir.

1)Bir Şair: Orhan Veli Kanık, 2)İhtilâl Habercisi: Faik Ahmet Barutçu, 3)Sarı Benizli Doktor: Yusuf Azizoğlu, 4)Taşralı Avukat: Hasan Dinçer, 5)Bağrı Açık Politikacı: Kasım Gülek, 6)Orta Anadolu'nun Adamı: Osman Bölükbaşı, 7)Naylon Politikacı: İsmail Rüştü Aksal, 8)Baba Öğüdü: Suat Hayri Ürgüplü, 9)Hürriyeti Örtten Şal: Nihat Erim, 10)Ankaralı ve Siyaset: Hıfzı Oğuz Bekata, 11)Facia Artisti: Avni Doğan, 12)Kalp Ağrısı: Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, 13)Siyaset ve Güzellik: Fuat Sirmen, 14)Ben Bilirim Her Şeyi: Fethi Çelikbaş, 15)Bir Küçücük Fıçıcık İçi Dolu Turşucuk: Şefik İnan, 16)Perde Arkasındaki Kudret: Ahmet Emin Yalman, 17)Picasso'nun Modeli: Fuat Köprülü, 18)Telden Tele: Cihat Baban, 19)Değişen Soyadı: Ahmet Tahtakılıç, 20)Şans mı Kurnazlık mı?: Kemal Türkoğlu, 21)Unutulan Adam: Fahrettin Kerim Gökay, 22)Bir Hikâyeci: Sait Faik Abasıyanık.

Aşına Yüzler ile ilgili yazarın önce yakın arkadaşıyken, sonradan araları açılan ve kitapta kendisinden de bahsedilen Cihat Baban şu açıklamalarda bulunur: “Aşına Çehreler adı altında eski arkadaşlarını hicveden bir kitap yazdı, onların hakkında uydurma yorumlar yaptı, onların hiç bir zaman düşünmediklerini onlara yükledi. Kendisine bir zamanlar yardım etmek isteyenleri, kaleminin sivrisiyle dürtükledi, üslûbunun kıvraklığı ile ısırdı.”²³ Burada Baban, daha çok kendisiyle ilgili yazıdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Buna karşılık Samet Ağaoğlu, Hayat dergisi için yapılan röportajda bu konuda şunları söylemiştir.

“Aşına Yüzler’de siyasi hayata beraber başlayıp sonradan ayrıldığımız bir çok insanın portresi var. Bunlardan bazıları için biraz mübalağalı, acı satırlar yazdınız. Hiç biri alınmadı mı?” sorusuna:

“Hayır. Eski arkadaşlarımla hakkımda sessiz kalmalarının sebebini sormadım. Bu konuda tartışmaya girmek istememelerinin rol oynadığını sanıyorum. Bununla beraber o kitapta yer almış bulunan ama benim arkadaşım olmayan bir zat; ‘Çok eziyet çekmiştir. Elbette ki bu çektikleri onun hakkımızdaki hükümlerine bir sertlik verir. Bu hakkı ona tanimalıyız’ demişti”²⁴ cevabını verir.

²³ Cihat Baban, **Politika Galerisi**, s. 411.

²⁴ Samet Ağaoğlu, **İlk Köşe**, ss. 7-8.

Bu cevaptan anlaşıldığına göre, Aşina Yüzler'de kendisinden bahsedilen eski siyaset arkadaşlarından bir kısmının, haklarında söylenenlerden rahatsız olabilecekleri ima edilmiş olsa da, kitapta aşırı ifadelerin bulunmayışı ve iftira, isnat gibi şahsiyetlerini rencide edici bilgilerin olmayışı buna ihtiyaç bırakmamıştır. Yoksa doğrudan hakaretle karışık iftiralar bulunsaydı kesinlikle yazar ve eser hakkında bir çok dava açılırdı.

Yazar kitabın sonunda ele aldığı kişiler ve dönemi hakkında farklı bakış açısıyla ilginç bir değerlendirme yapar. "Bir şair, bir hikâyeci ve bir çok siyaset adamı. Hepsi yaş farkları bir yana, hayat macerasını beraber yaşayanlar. Bu maceranın her biri için ayrı renkleri, sesleri, girinti çıkıntıları var. Fakat onları aynı galeriye sıralamak kolaylığını bize veren ortak nitelikleri de yok değil. Bir kere hepsi bir devrin, Cumhuriyetten bu yana dökülen yılların insanı. Ayrılıkları, beraberlikleri bu köşe başında birleşiyor. Sonra yine hepsi yarım kalmış. Özel hayatlarında olduğu kadar cemiyet ve toplum hayatında, mutlulukta, bedbahtlıkta, Allah'ın verdiği kabiliyetleri işlemeğe ne sabırları, ne heyecanları yetmiş. Tereddüt kabul etmeyen vatan severliklerinin ötesinde, dört yanı belli fikirlerin, ideallerin adamı az aralarında. Kendilerine akıl ve düşünceden çok hislerle, sezilerle yön çiziyorlar.

O halde bütün bu yüzleri neden bir devrin sembolleri saymayalım? Şu karmakarışık portrenin dışında kalanlar da onlar gibidir biraz.

Osmanlı İmparatorluğu; gelenekleri, devlet ve toplum üzerindeki kavramları, bunlara göre müesseseleriyle yıkıldığı güne kadar anonim bir aklın idaresindeydi. Bu aklın bütün kıvrımları Saray ve Babîâli'de buluşuyorlardı. Şairleri, devlet adamları, profesörleri, sanatçıları toplumdaki yerlerini Saray ve Babîâli'nin manevî protokolüne göre almışlardı. Bu protokolle sırtlarına geçirilmiş cüppelerin biteviye koyu rengi, mizaç ve karakter farklarını, eksikliklerini, kusurlarını örtüyor, onlara derli toplu bir görünüş veriyordu.

Milli Mücadele ve inkılaplar imparatorluğu müesseseleriyle birlikte yıktı. Kişiler içinde olduklarından başka göründükleri manevi protokolün yıkıntıları arasında asıl ölçüleri, biçimleriyle, biraz da

birbirlerine yabancı olarak kaldılar. Cumhuriyet müesseselerinin kurulması, yeni manevi protokolün belirmesi zor ve ağır oluyor. Tek başlarına kalmış insanlar da kendilerine kişiliklerini dayatabilecekleri destekler arıyorlar. Bu destekler devletin maddi kuvvetlerini iradelerine bağlayanlar. Bir, iki, üç adam. Kalanlar şairinden profesörüne, politikacısına kadar bu bir, iki, üç adama benzemeğe çalışıyor. Bazısı kaşını, bakışını; bir kısmı sesini, yürüyüşünü, bir kaç hiddetini, şiddetini, üç beşi de şefkatini, sevgisini!...

Kim bu bir, iki, üç adam? İsimleri önemli değil. Sadece kudret sahipleri, işte o kadar. Devrin bütün öteki tanınmışları, büyüklü küçüklü, bilerek bilmeyerek onların taklitçileri, ölçülerini onlardan alarak kendilerine uydurmağa koyuluyorlar. Ya boyları, enleri; ya kolları, bacakları eksik kalıyor. Sonunda da biraz empresyonist görme niteliği olan bir göz, fırçasını rahat rahat kullanıyor üzerlerinde.

Bu portreler yalnız benim aşınalarım sayılmaz. Bakmasını bilen herkesin, hatta Cumhuriyetten bu yana yaşayanların aşınaları. Bu bakımdan onlara “Aşına Gölgeler” de diyebilirdim. Ben bu gölgelerden ancak yirmisinin resmini çizdim. Başkaları, aralarında benim de bulunduğum bir yığın insanı kendi başarısı nispetinde fırçasının veya kaleminin önüne getirebilir elbet.”²⁵

4. Strazburg Hatıraları: Bu eser, Samet Ağaoğlu'nun Ankara Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra ihtisasını yapmak için gittiği Strazburg'da gördüklerini ve başından geçenleri anlattığı bir kitaptır. İki bölümden oluşur. Birinci bölümü oluşturan “İhtisaslar”; İlk Görüş, Strazburg Geceleri, Katedral, Üniversite ve Ren, bu yerlerin anlatıldığı bölümdür. Bu kısım gezi - hatıra özelliği taşır ve burada yazarın duyguları ve bilgileri okuyucuya verilir. Hep Gençlik²⁶ dergisindeki denemelerinden sonra duygularını anlattığı ve yayınevinin de teşvikiyle tefrika şeklinde Varlık dergisinde yayımlanan bu yazılar, birinci kısım itibariyle hatıra sınıfına dahil edilirken, ikinci bölüm daha çok hikâye

²⁵ Samet Ağaoğlu, *Aşına Yüzler*, Ağaoğlu Yay. İst. 1965, ss. 227-229.

²⁶ Bu dergi, yazarın Hukuk Fakültesinden arkadaşları Hamit Macit Selekler, Ahmet Muhip Dranas, Behçet Kemal Çağlar vb. arkadaşlarıyla birlikte çıkardıkları üç sayılık bir dergidir. Samet Ağaoğlu bu dergideki yazılarında “Adnan Sacid” müstear ismini kullanmıştır.

özelliği taşımaktadır. Bundan dolayı bu eser, yazarın hatıradan hikâyeye geçiş döneminin eseridir denilebilir.

Bu eserle ilgili yazarın konuşmalarında ve notlarında kesin bir isimlendirme mevcut olmamakla birlikte, edebiyat tarihleri ve ansiklopediler bu eseri hikâyeye olarak kabul ederler. Bu kaynakların, “Hatıralar” bölümünde anlatılan ve Atyas, Febüs, Naoma, Stamarof, Rahibin Aşkı, Bir Çinli Arkadaşım diye adlandırılan, daha çok hikâyeye özelliği gösterdiği için eserin tümünü hikâyeye saydıkları düşüncesiyle ihtisaslar kısmını hatıra, portre-hikâyelerin yer aldığı ikinci bölümü de hikâyeye olarak değerlendirmenin uygun olduğu düşündeyiz.

Yazar eserine “İlk Görüş”le başlar. Bir üniversite şehri olan Strazburg’daki bütün öğrenciler adına düşünce ve zevklerini anlatır ve şehrin yerlileri olan Alzaslıların çok misafirperver oldukları halde dillerinin kabalığından şikâyetçi olur.

İkinci olarak “Strazburg Geceleri”ni anlatır. Çeşitli ülkelerden okumak için gelen gençler, gece olunca kendi içlerine kapanır ve sıra hasretiyle yanıp tutuşmaya başlarlar. Yazar Çinli, Rus ve İranlı üç öğrenciden örnekler vererek, bu duygunun genç insanların ruhlarında yaptığı etkiyi tahlil eder.

Son üç başlık Katedral, Üniversite ve Ren isimlerini taşımaktadır. Buralarda da yazar bu üç yerin özelliklerini ve güzelliklerini teknik bilgiler de vererek anlatır. Ren gibi güzel bir nehrin Türkiye’de olmamasından dolayı üzüntüyü duyar.

“Ciddi ve sert baba ocağında, ciddi ve sert Ankara’nın ağaçsız, kayalıklı tepelerinde mutlak surette hür ve serazâd olacağım seneleri tahayyül ederek sonsuz heyecanlara boğulduğum günlerden sonra bir gün kendimi, hemen hemen niçin ve neden geldiğimi dahi bilmeden, Strazburg’da bulmuştum.”²⁷ cümleleriyle geldiği günlerdeki heyecanını anlatan yazar, ayrılırken duygu ve düşüncelerini şöyle ifade eder:

²⁷ Samet Ağaoğlu, *Strazburg Hatıraları*, s. 7

“Yarın sabah ben Marsilya’ya giderken Strazburg yine sisler ve dumanlar içinde uyanacak; yine katedral; şehri ağır, tane tane, vakur seslere boğacak; yine üniversite meydanı talebeler, sarışın küçük çocuklar, geveze mürebbiyelerle dolacak ve yine trenden gara inen bir genç, hülya ve heyecan içinde bu senelerce kalacağı memleketi dolaşmağa koşacak!

Bütün bunları düşünüyorum ve anlıyorum ki, ben Strazburg’da son talebelik günlerimle beraber başıboş, avare, hür gençliği de bıraktım. Bu şehir kendim için, vatanım için hülya kurduğum son yer oldu ve şimdi hayatımın bir merhalesi daha günleri, geceleri, hikâye ve çehreleriyle geride kaldı.”²⁸

Orada kaldığı yaklaşık iki sene boyunca hayatı ve insanları daha iyi tanımaya çalışan yazar; Strazburg günlerinin ruh ve kafasında büyük değişiklikler yaptığını, insani rekabetin ağır ıstırabını tadıp, dudaklarındaki mağrur tebessümün yerini düşünen bir çizgiye bırakıp, şehrin potasında kaynayıp piştiğini söyler.

5. Arkadaşım Menderes: Samet Ağaoğlu için hayatında en önemli iki insan vardır. Bunlardan birisi babası Ahmet Ağaoğlu, diğeri Adnan Menderes’tir. Babası onun için hem varoluş sebebi, hem düşüncelerinin kaynağı, hem de ismiyle istikbal yolunu açan kişi olurken; Menderes de siyasi geleceğinin önünü açan, bu yolda kendisine örneklik teşkil eden kişidir. Bu sebeplerden dolayı yazarın sekizi bulan hatıra kitaplarının yarısı bu iki isim etrafında döner. Menderes’in yazar için ayrı bir özelliği de siyasi kaderinin ona bağlı olmasıdır. Menderes ismi ona bir yandan siyasi istikbal sağlarken, diğer yandan 1965 yılında çıkan siyasi aftan sonra tekrar politikaya girmek isteyen yazarın önüne “Menderes’e yakın eski Demokrat Partili” olması engeli getirilir.

Bu eser, önce Son Havadis gazetesinde tefrika edilmiş, ondan sonra kitap halinde yayınlanmıştır. 20 Mayıs ile 26 Haziran 1967 tarihleri arasında yayımlanan tefrika büyük ilgi görmüş, gazetenin çabuk tükenmesine sebep olmuştur. Yayına geçtiğinin ikinci gününde gazete, okuyucularına şöyle uyarıda bulunur: “Arkadaşım Menderes yazı serimiz

²⁸ a.g.e., s. 94.

dolayısıyla bazı yerlerde gazetemizin erken saatlerde bittiği haber alınmıştır. Okuyucularımızın bu kıymetli yazıyı takip edebilmeleri için bilhassa bayilerimizin bizi en seri şekilde haberdar etmelerini rica etmekteyiz. Gazetemizin bulunmaması sebebiyle bizi ikaz eden okuyucularımıza da teşekkür ederiz.”²⁹

Burada yazar “büyük dostluk jestlerinden büyük kavgalara kadar her gününü çeşit çeşit rüzgarların kucakladığı tam on dört yılın hemen hemen gece gündüz arkadaşı”³⁰ olan Adnan Menderes’ten kalan izleri yazmıştır. Yazarın siyasi hayatına bakıldığında çok az bir devrede Menderes’ten uzak kalıp muhaliflerin arasında yer alsa da on dört yıllık siyasi hayatının büyük bölümü Menderes’in yanında geçmiştir. Cihat Baban, Politika Galerisi’nde Ağaoğlu’nun hiç bir zaman Menderes’in arkadaşı olmadığını, onun hayata gözlerini kapadıktan sonra beraber geçen günleri kıymetlendirmek için bu eseri yazdığını söyler.³¹ Bu suçlama yapılmadan önce yayınlanan bu kitabın önsözünde yazar bu tür suçlamalara şöyle cevap verir.

“Siyasi bir ihtiras ve emel bu eserin yapraklarını karartmayacak. Menderes ölü, ben henüz yaşarken dünya ihtiraslarını aştık! Şimdi ikimiz de bir noktada, yürekleri bu çeşit heyecanlarla çarpmayanların asla erişemeyecekleri yüksek bir tepede el eleğiz: Hatıralarımız! Siyaset yıllarında doğmuş, renklenmiş, gelişmiş dostluk, arkadaşlık hatıralarımız!”³²

Yazarın Menderes’in yanında geçen on dört yılın akılda kalan izlerini anlattığı eserde çok ilginç konular yer almaktadır. Örneğin 1950 seçimleri öncesinde bir kaç subayın CHP ve İnönü’yü iktidardan darbe ile uzaklaştırmak teklifini Bayar ve Menderes’in reddetmeleri ve on sene sonra 27 Mayıs ihtilâline aynı subayların iştirak etmeleri gibi. Ancak bu tür hatıraların, özellikle Yassı Ada’da tuttıkları defterlerin pek çoğu kaybolmuştur. Muhtemelen orada görevli subaylar tarafından el konulmuştur. Yazar cezaevinden çıktıktan ve ortalığın sakinleşmesinden

²⁹ Son Havadis gazetesi, 21 Mayıs 1967.

³⁰ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, Ağaoğlu yay. İst. 1967, s. 8.

³¹ Cihat BABAN, a.g.e., s. 410.

³² Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 11.

sonra bu defterlerini bulmak için çeşitli mercilere başvurmuş fakat bir sonuç elde edememiştir.

Menderes'in bir özelliği de, on yıllık iktidarı döneminde, önceki devirlerle kıyaslanmayacak kadar hoşgörü sahibi olması ve kin tutmamasıdır. Bu dönemde idam sehpa hiç kurulmamış, DP hükümetleri hiç kimsenin idamı için karar vermemişlerdir. Bununla ilgili olarak yazar şu karşılaştırmayı yapar:

“Devirlere isimlerini takmış kudretler arasında yalnız onun, evet yalnız Menderes'in devrinde böyle bir sehpa kurulmadı. Enver - Talat yıllarında, Atatürk -İnönü zamanında, Milli Birlik kıyametinde sehpa siyaset hayatımızın adeta süsleri olmuşlardı. Yalnız Menderes devri bu zakkum çiçeğini yakasına takmadı.”³³

Yaklaşık iki yüz sayfalık kitap muhtemelen Kayseri cezaevinde yazılmış, çıktıktan sonra oğullarıyla beraber kurdukları yayınevinde basılmıştır. Kitabın bütününde Menderes merkezli Demokrat Parti döneminin önemli olayları bir roman üslubuyla anlatılmıştır. Yazarın Arkadaşım Menderes, Marmara'da Bir Ada, Aşına Yüzler, Babamın Arkadaşları gibi eserleri hatıra olmakla beraber ele alış ve anlatış bakımından romana benzerler. Bunlar, şahısları gerçek hayattan alınmış roman gibidirler. Bu eserlerde vak'a ve şahıslarla beraber tahlil ve tasvir de vardır. Yapılan bir röportajda buna kendisi de dikkat çeker.

Bu eserde Menderes'in hayatı dramatize edilerek anlatılmıştır. Kitabın son bölümünü örnek olması düşüncesiyle buraya aynen alıyoruz:

“17 Eylül pazar sabahı. Adanın küçük meydanında büyük hareket var. Jeep gidip geliyor, askerler telaşla dolaşıyorlar, küçük bir torpido biraz açıkta duruyor, hava dağınık bulutlu. Koşullardaki mahkûmların aklına gelen hemen o ihtimal! Acaba bugün mü? Ruhumuzun karanlığında beklediğimiz seher doğmuyor demek! Saat on iki sularında koğuşa bir subay girdi: “Pencerelere yaklaşılmayacak!” Biraz geçti. Dışarıda gürültüler artıyor, torpidodan hoparlörle verilen anlaşılmaz emirler! Subay yine girdi: “Herkes yatağına uzanacak!” Demek

³³ a.g.e., s. 31.

kaldığımız binanın önünden geçirecekler. Saat on üç. Kirazoğlu hafif sesle Kur'an okuyor. Torpidodan bu sefer açık işitilen bir ses: "Ameliyat oldu mu?" Saat 13:30'a geliyor. Şiddetli bir yağmur başladı. Yatağımda gözlerimi kapadım. Hayalimde ayak sesleri var. Evet hayalimde, ama onları işitiyorum, tanıdığım sesler. Yavaş yavaş yaklaşıyorlar. "Şimdi koğuşun önünden geçiyor" diye düşünüyorum. Yapılan bir yolu, hizmete açılan bir fabrikayı görmek için yürüdüğü gibi ağır ağır, adım adım. Soruyorum kendi kendime, neden onlar ve o, neden biz de değil? Onu ve onları ölüme götüren yolda iyi, fena ne yapıldıysa beraber yapıldı. Arkadaşları bendim, bizlerdik. Yardım ederek, teşvik ederek, susarak veya konuşarak bendim, bizlerdik! O halde evvelki gece ölüme gitmiş olanlar benim için de, bizim için de yürüdüler! Şimdi giden de benim için, bizim için gidiyor!

Hayalimdeki ayak sesleri zayıflıyor, zayıflıyor, zayıflıyor!"³⁴

6. Marmara'da Bir Ada: Bu kitap 1962 yılında Tercüman gazetesinde "Şu ve Bu" imzası ile yayınlanırken Tedbirler Kanunu'nun çıkması üzerine yarım kalan "Yassı Ada, Kayseri ve Ötesi" başlıklı yazılar genişletilerek hazırlanmıştır.³⁵ Yazılma sebebi ise on dört yıllık Demokrat Parti döneminin 27 Mayıs ihtilâlinden sonra haklarında çıkan olumsuz ve uydurma haber ve söylentilerdir. Bu yalan o dereceye varır ki okulların tarih ve yurttaşlık kitaplarında bile yer alır. Yazar da, "O halde ben de aynı geçmişi başka yönlerden kendi ölçülerime göre hatırlatmakta aynı içtimai faydayı niye gözetmeyeyim?"³⁶ diyerek yaşadıklarını anlatmak ihtiyacı duyar.

Eserde adından da anlaşılacağı gibi, ihtilâl madurlarının topluca hapsedilip yargılandığı Yassı Ada ve orada başlarından geçen olaylar, yazarın bakış açısıyla anlatılmıştır. Bununla da yetinmeyip, ikbal döneminde başbakanın yanından ayrılmayıp mahkemede aleyhine geçenlerden, mahkeme savcı ve hakimlerine kadar bu davada ne kadar olumsuz tipler varsa onlardan da bahsedilir.

³⁴ a.g.e., ss. 203-204.

³⁵ Samet Ağaoğlu, *Marmara'da Bir Ada*, Baha Matb. İst.1972. s. V.

³⁶ a.g.e., s. VI.

Marmara'da Bir Ada'nın ilk olarak 1972 yılının Mart ayında birinci baskısı, bu baskının hemen tükenmesi üzerine bir ay sonra Nisan ayında da ikinci baskısı yapılır. Birinci baskının bir ay gibi kısa bir zamanda tüketilmesi bir rekor olduğu gibi, ne kadar ilgiyle okunduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Yassı Ada mahkemelerinde yaşananları yazar şu ifadelerle dramatize eder: "Orada medeni cesaretin ürperten haykırışı yanında aşağılık duygusunun yarattığı iğrenç hıyanetten örnekler gördük. Orada korkunun insanı alçaklık uçurumuna nasıl yuvarlandığını heyecanla seyrettik. Orada aynı insanın vefa, arkadaşlık uğruna başını cellada nasıl seve seve uzattığına tüylerimiz diken diken baktık. Orada bütün gerçekleri, intikamın vahşi hırsına feda etmekten çekinmeyen kinlerle karşılaştık. Nihayet yine orada yüzlerce insanın kendilerine açılmış kurtuluş kapılarına bakmaya bile tenezzül etmeden yapılan diktatöre uşaklık ithamına karşı nasıl kaya gibi sertleştiğini gördük."³⁷

Türk siyasi hayatımın ve adaletinin en kara sayfalarından biri olan Yassı Ada mahkemelerinin anlatıldığı eserin içeriğini ise yazar şöyle anlatır: "Bu yazılarda 1946 yılında halkın sinesinde büyük ümitlerle doğmuş, 1950'de milletin kaderini ellerine almış, günün veya bir takım insanların hükümleri ne olursa olsun, Türk milletinin tarihinde müspet ve menfi taraflarıyla uzun bir devreye silinmeyecek damgasını vurmuş bir iktidarın hangi şartlar içinde hesap verdiğini göreceksiniz. Bu yazılarda vefanın, medeni cesaretin, açıklığın en yüksek örnekleri kadar vefasızlığın, korku ve endişenin de insanları ne hallere soktuğunun örneklerini göreceksiniz.

Bu yazılar, bir devrin tarihi değil, manzarasıdır. Onlarda politika bulmayacaksınız. Hayal de yok. Geçmişe, geleceği bağlı düşüncelerden yüzde yüz uzak olacaklar. Bu yazılarda haklı haksız, felâket rüzgarının önüne takılmış, nereden nereye savrulacaklarını bilmeden, hayatın güneşli yollarıyla ölümün karanlık uçurumu arasında aylarca sallanıp durmuş bir kaç yüz adamın yüzlerini göreceksiniz, ruh hallerini okuyacaksınız, nefeslerini duyacaksınız, bir cümle ile insan ve macerasından bir kaç yaprak okuyacaksınız.

³⁷ a.g.e., s. 31.

Bu yazılar nihayet bir ihtilâl ile yıkılmış insanlara ait resimlerdir. Bu insanların Yassı Ada'da yaşanmış günlerinden bazı çizgiler, renkler, sesler verecektir. Bu çizgiler, renkler sesler gâh acı, soluk, tatsız; gâh sert, parlak, hiddetlidir. Fakat hepsi de yalnız insanîdirler. Politikadan, ihtirastan, entrikadan uzaktırlar.”³⁸

7. İlk Köşe: Yazarın bu eseri de Aşına Yüzler ve Babamın Arkadaşları gibi portre-hatıra tarzında yazılmıştır. Bunun diğerlerinden farkı, anlatılan kişilerin siyasî değil edebî şahsiyetler olması ve isimlerinin açıkça verilmesidir. Yazar bunun “bir edebiyat antolojisi değil, edebiyat dünyamızda yakından tanıdıklarımın ruh ve hafızamda bıraktıkları izleri anlatıyorum sadece.”³⁹ diyerek kitabın içeriğini belirtir.

Kitabın başına, yazarın edebî yönlerini ortaya koyan uzun bir röportaj konmuştur. Bu bilgilerden yazarın ilgisini, görüşlerini ve eserlerinin değerlendirilişini öğreniyoruz. Sonra isimsiz bir önsöz geliyor. Buradan da yazarın eserlerine isim bulma konusunda çektiği sıkıntıyı şu cümlelerden çıkarıyoruz. “Bir küçük makaleden ciddi bilgi eserlerine kadar, bir seher vaktinin sessiz manzarasından, şiddetli fırtınaların şimşekleri ile dolu hayat hatıralarına kadar yazmayı düşündüğüm her konuda beni en çok yoran noktalardan biri de karalayacağım yapraklara isim aramak oluyor.”⁴⁰

Yazar, lisenin son sınıfından itibaren tanımaya başladığı edebiyatçıları düşünür. Onların pek çoğu gitmişler, kalanlar da bir köşeye çekilmişlerdir. Bu düşünceyle duygularını dile getiren yazar, sonunda eserine isim bulmayı başarır.

“Şimdi gidenlerden kalanlardan bazısı gölgeli, bazısı yarı aydınlık, bir kısmı pırıl pırıl hatıralar hafızanın ta 1925 yılına kadar derinleşen bir köşesinde beliriyorlar. Ben bu yüzlere çocukluğumdan sonraki hayatımın ilk pencerelerinden bakıyorum. Bu hayat maceramın edebiyat ve sanat vadisine açılan penceredir. O halde bu yazılara İlk Köşe ismini verebilirim belki. Bunlar da Babamın Arkadaşları, Aşına Yüzler gibi sadece portreler olacak. Güzel, çirkin, iyi, fena, tatlı, tatsız,

³⁸ a.g.e., ss. 1-2.

³⁹ Samet Ağaoğlu, *İlk Köşe*, Ağaoğlu Yay. İst. 1978, s. 51.

⁴⁰ a.g.e., s. 13.

renkli, renksiz hep kendi duygularımın, kendi sezilerimin biçimlendirdiği çizgiler. Onlar üzerinde hiçbir eleştirme yapmıyorum. Sadece üzerimdeki etkilerini anlatıyorum; bazısını uzun, bazısını bir kaç satırla ancak.”⁴¹

Yazarın “edebiyat hatıraları” diye adlandırdığı kitabında yakın ilişki içinde olduğu yaklaşık otuz isimden bahseder. Bunların hepsi de bir şekilde Türk edebiyatına isimlerini yazdırmış şahsiyetlerdir. İsimleri geçenler şunlardır:

Sadri Ertem, Sabahtin Ali, Nurullah Ataç, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Haşim, Ahmet Muhip Dranas Kemalettin Kami, Şevket Rado, Ahmet Kutsi, Hamit Macit Selekler, Peyami Safa, Behçet Kemal Çağlar, Orhan Veli, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Memduh Şevket Esenal, Feridun Fazıl Tülbentçi, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sait Faik Abasıyanık, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Sabri Esat Siyavuşgil, Enis Behiç Koryürek, Yakup Kadri, Ali Canip Yöntem, Mehmet Emin Yurdakul, Vasfi Mahir Kocatürk, Hıfzı Oğuz Bekata, Kenan Hulusi, Ziya Osman Saba, Nahit Sırrı Örik, Yaşar Nabi Nayır ve Yaşar Kemal

Yazar İlk Köşe’de özellikle bazı isimlere daha fazla yer vermiş, onlarla ilgili bir çok bilinmeyen taraflarını ortaya koymuştur. Örneğin, yazar üniversite son sınıfta iken arkadaşlarıyla beraber çıkardığı Hep Gençlik dergisi etrafında gelişen olayları uzun uzun anlatır. Ayrıca Varlık yayınevini kuran Yaşar Nabi ile Nahit Sırrı arasındaki uyumsuzluk ve ayrılık sebebi de yazarın bakışıyla ele alınır. 1960’dan sonra devrik iktidarın bir üyesi olduğu için Edebiyatçılar Birliği’nden çıkarılma olayını anlatırken yazar sebep olanları suçlar.

Ayrıca okuyucu bu kitapta, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın karşılıksız aşkını ve kadınlara duyduğu kinin sebebini, Faruk Nafiz’in hayatının bilinmeyen taraflarını, Behçet Kemal Çağlar’ın hangi düşüncelerle fikir ve çevre değiştirdiğini, Sabahtin Ali’nin nasıl sosyalist olduğunu vb. ilginç olayların farklı bir yorumunu okuyacaktır.

⁴¹ a.g.e., s. 15

Ağaoğlu bu eserinde adı geçen edebiyatçıların hayatlarını anlatmaz, burada anlatılanlar yazarın hayat macerasının çeşitli sahneleridir. O sahnenin baş aktörü kendisi ise, yardımcı oyuncular da burada adı geçenlerdir. Perde kapanıp oyun bitmeden duygularını, şöyle ifade eder:

“Birbirimizle şair, hikâyeci, romancı olarak tanıştığımız, arkadaş ve dost olduğumuz insanların büyük kısmı artık yaşamıyor. Sait Faik Abasıyanık, Hamit Macit Selekler, Sabahattin Ali, Behçet Kemal Çağlar, Baki Süha Edipoğlu, Sabri Esat Siyavuşgil, Kenan Hulûsi, Munis Faik Ozansoy öldüler. Bizden öncekilerden ve bizlerden yaşayanlar az. Demek edebiyat hatıralarım benim için bir çağın perdelerini indiriyor...

Ölmek, Allah'ın yaşayana nasip ettiği acı bir sona eriş. Benim kuşağımın ve daha öncekilerin şairleri, hikâyecileri, romancıları, hatta bütün sanatkârlar için bu âlemin bir tesellisi var: Toplum içinde insanın her yanı ile varlığını belirtmek, insanı yaratıcısı Allah'la karşı karşıya getirerek inancının yanında isyanını da haykırabilmek.”⁴²

Duygularını böylece dile getiren yazar, adeta yakında ölen dostlarının yanına gideceğini tahmin etmiş gibidir.

8. Siyasal Günlük: Demokrat Partinin Kuruluşu: Samet Ağaoğlu'na ait tek günlük olan bu eser 1992 yılında iletişim yayınlarından çıkmıştır. Yazarın büyük oğlu Tektaş Ağaoğlu'nun babasının evrakları arasında yaptığı araştırmada bulduğu on dört defteri Cemil Koçak'a göstermiş, yazarın hayatta iken belki yayınlatabilirim düşüncesiyle kendi eliyle yeni harflerle daktilo ettiği metin kitap haline getirilmiştir. Bu günlüğün aslı olan on dört küçük defter hâlen Tektaş Ağaoğlu'ndadır.

Toplam 606 sayfa olan kitabın ilk elli sayfasını Cemil Koçak'ın ve yazarın sunuş ve önsöz yazıları oluştururken, on dört defter 350 sayfa, son kısımdaki “Belgeler” bölümü ise 200 sayfa yer tutmuştur.

⁴² a.g.e., ss.129-130.

Samet Ağaoğlu'nun Bu siyasi günlüğü 27 Şubat 1947 tarihinde, kendisinin DP. Genel İdare Kurulu üyesi olmasıyla başlamış, 16 Mayıs 1950 tarihinde, yani Demokrat Parti'nin seçimleri kazandığının ertesi günü sona ermiştir. Küçük defterlere eski harflerle yazılan bilgiler, yazının başına tarih atılarak kronolojik sırayla yerleştirilmiştir. Yazar bu yazılarda yalnız görüp duyduklarını anlatmamış, kendi yorumunu da katmıştır. Anlattığı olayla ilgili bilgileri ise gerekli gördükçe belgelerle desteklemiştir.

Siyasi Günlük'te yer alan yazılar içerik açısından günlük özelliği taşıırken, daktilo edildiği sırada yapılan çeşitli eklemelerden dolayı hatıra da demek mümkündür.

Samet Ağaoğlu bu eserin başındaki uzun önsözü Yassı Ada'da yargılanıp, müebbet hapse mahkum olup, Kayseri cezaevine sevk edildikten sonra yazmıştır. Bundan dolayı bu eseri tarihi bir vesika olarak değerlendirmek gerekir. Böyle bir hatıra yazma konusunda düşüncelerini şöyle ifade eder:

“Siyasi hayata içinde atıldığım, muhalefet ve iktidar yıllarında yüksek sevk ve idare kurullarında sorumluluk yüklediğim, sonunda da uğrunda en ağır bir ceza ile, ölünceye kadar hapis cezası ile mahkum edildiğim Demokrat Parti'nin tarihte layık olduğu yeri alabilmesi, onu ön planda temsil etmiş kimselerin hatıralarını olduğu gibi yazmalarıyla mümkündür. Aksi halde İttihat ve Terakki'nin başına gelenler Demokrat Parti için de olabilir. Üçüncü, beşinci sıradan politikacılar, yazarlar, on altı yılın olaylarını, günlük gazetelerde, bir kısmı hayalî, bir kısmı yalan, bazısı da maksatlı tefrikalarla perişan hale getirip koyarlar. Böyle bir sonucu önlemenin ilk çaresi, Demokrat Parti'de sorumluluk yüklenmiş insanların hatıralarını yine kendileri yazarak bir kenara koymalarıdır.”⁴³

Bu günlükte okuyucu, DP İdare Kurulu ve Parti Meclis Grubu arasındaki çatışmaları, Demokrat Parti teşkilatında görülen bölgecilik eğilimlerini, DP ile CHP arasındaki siyasi ilişkileri ve nihayet iki parti

⁴³ Samet Ağaoğlu, Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu, İletişim yay.İst.1992, s. 15.

arasında 12 Temmuz Beyannamesi'ne giden yolu, gün gün, adım adım izleme imkanı bulacaktır.

Yazar, birini 1962'de, diğeri 1970'de yazdığı iki uzun önsözde siyasete girdiği yıla kadar geçen hayatını da kısaca özetlemiştir.

1962

1970

1970

1970